

3. Іваничук Р. І. Черлене вино ; Манускрипт з вулиці Руської : [романи] / Р. І. Іваничук. – Х. : Фоліо, 2006. – 382 с. – («Українська література»).
4. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
5. Луків М. В. Мелодії для матері і коханої : [поezії] / М. В. Луків. – К. : Молодь, 1991. – 192 с.
6. Малик В. К. Князь Кий : [роман] / В. К. Малик. – Х. : Фоліо, 2009. – 282 с. – (Історія України в романах).
7. Мушкетик Ю. М. Яса : [роман] / Ю. М. Мушкетик. – К. : Дніпро, 1990. – 831 с.

УДК 811.161.2:81'37

Ірина Кость

ІДІОСТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ ЕМОЦІЙ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО

У статті досліджено проблему визначення ідіостильової манери вербалізації внутрішньої сфери персонажів романів Валер'яна Підмогильного. Увагу зосереджено на особливостях маніфестації емоцій одиницями лексико-фразеологічного рівня, а також на виокремленні провідних та периферійних переживань.

Ключові слова: вербалізація, емоція, ідіостиль, лексема, фразеологізм, текст.

Кость И. Идиостилевые особенности вербализованного мира эмоций Валерьяна Пидмогильного. В статье исследуется проблема определения идиостилевой манеры вербализации внутренней сферы персонажей романов Валерьяна Пидмогильного. Внимание сосредоточено на особенностях манифестации эмоций единицами лексико-фразеологического уровня, а также на выделении ведущих и периферийных переживаний.

Ключевые слова: вербализация, эмоция, идиостиль, лексема, фразеологизм, текст.

Kost I. Idiostyle Features of Verbalized Word of Emotions of Valerian Pidmohylny. The article deals with the definition of the idiomatic style of characters' inner sphere verbalization in Valerian Pidmohylny's novels. The focus is made on peculiarities of emotions demonstration with the help of lexical-phraseological units, as well as on the selection of major and peripheral experiences.

Key words: verbalization, emotion, idiomatic style, lexical unit, phraseological unit, text.

Постановка наукової проблеми та її значення. У радянські часи Валер'ян Підмогильний був підданий забуттю, його творчу спадщину заборонялося читати, видавати, вивчати. Повернення цієї

непересічної постаті на літературну арену набуло широкого резонансу: твори письменника стали об'єктом численних літературознавчих та мовознавчих студій Р. В. Мовчан, В. О. Мельника, Л. В. Коломієць, М. П. Чабан, К. С. Дуба, Л. М. Мялковської, В. І. Дмитренка, О. В. Калініченко, С. І. Луцій, Г. М. Кудрі, М. Тарнавського й ін.

Як зазначають дослідники, ідейно-стильовою своєю домінантою прози Валер'яна Підмогильного є «психологічний реалізм, поєднаний із філософським осмисленням незворотної самоцінності кожного індивіда» [5, 532]. У текстах письменника присутні такі риси зазначеного напрямку, як психологізм і раціональне осмислення епохи через вивчення людини екзистенційної [10, 54], тобто пізнання світу через порухи людської душі. Загалом літературознавці вважають, що твори Валер'яна Підмогильного презентують інтелектуально-психологічну прозу в українській літературі [4, 76; 10, 54].

Митець творив образи персонажів, використовуючи засоби психоаналізу, заглиблювався в психологічні й побутові деталі, провадив холодний, наукоподібний аналіз суспільних явищ та окремих людських характерів [7], майстерно відтворював переходи з одного емоційного стану в інший, зародження й згасання почуттів, відтінки внутрішнього життя особистості [8, 13]. Саме через психічний стан героя, його емоційне сприйняття реальності прозаїк зображує людину [6, 7], тобто окреслює її духовну сферу як відносно самостійний і складний мікрокосм думок і переживань через змалювання внутрішнього світу суб'єкта в пліні психічних процесів (внутрішнє через внутрішнє) [4, 80].

Валер'ян Підмогильний поряд з Іриною Вільде, Віктором Домонтовичем та ін. належить до когорти психоаналітиків людської душі, які писали про своїх сучасників – людей першої третини ХХ ст., розкривали їхній внутрішній світ, емоційне життя.

Виразною особливістю художнього тексту є те, що він «неодмінно відтворює емоційне життя людей» [15, 4], оскільки є дійсністю думки й переживання. Проте емоції, відтворені в тексті, відрізняються від реальних, які є завжди суб'єктивними, нестійкими та динамічними, тим, що пов'язані з об'єктом опису й характеризуються визначеністю, стійкістю, статичністю й наявністю в них особливого смислу [1, 37]. Із цих міркувань, художній текст є благодатним матеріалом для вивчення процесу становлення та розвитку емоційних станів як форми вищої, апперцептивної діяльності людини й виступає одним із достовірних репрезентантів емоційної сфери людського буття.

Окрім цього, художній текст становить продукт творчої діяльності митця, його вимислу, неповторного мислення, світобачення, а отже несе на собі відбиток індивідуальності автора, яка презентована ідіостильовою манерою письма (системою виразових засобів мови індивіда, що вирізняє, виділяє його мову з-посеред інших мовців [9, 164]). Ідіостиль письменника твориться на основі загальнонаціональної мови, яку він пропускає, наче крізь призму, через власне світобачення й світосприйняття, і результатом такої праці є специфічні мовні засоби або ж їх власне авторське, неповторне використання [3, 115].

Актуальність нашої студії визначається кількома факторами. По-перше, домінування антропоцентричного підходу в мовознавчих дослідженнях привело до пожвавленого вивчення мовних засобів, що вербалізують людину, її зовнішній та внутрішній світи, і реальність, у якій вона існує. По-друге, зарубіжна лінгвістика славиться існуванням кількох центрів вивчення взаємозв'язків емоційної сфери особистості та її мовної презентації, взаємозалежності переживань як явища психічного й засобів вербальної та невербальної комунікації, зокрема Волгоградського (на чолі з В. І. Шаховським), The Intenational GRID Research Consortium (головним координатором якого є К. Scherer), Американського (представленого А. Wierzbicka, Z. Kövecses, P. N. Johnson-Laird, Keith Oatley A. Ortony) та ін. В українстиці лінгвістика емоцій має вагомі напрацювання, здійснені Н. І. Бойко, О. О. Борисовим, М. В. Гамзюком, А. А. Калитою, В. І. Кононенком, О. П. Левченко, Ю. Ф. Прадідом й ін., проте багато питань ще чекають на своє опрацювання, зокрема вербалізація переживань засобами української мови в художніх текстах (більшість студій здійснюється на матеріалі іноземних мов). По-третє, мова творів Валер'яна Підмогильного не вивчалася в аспекті дослідження номінації емоційних процесів людини.

Мета дослідження полягає у визначенні ідіостильової манери вербальної презентації емоційних станів персонажів прозових текстів Валер'яна Підмогильного. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання **завдань**, які можуть бути сформульовані як питання: 1) які емоції вербалізовані в текстах Валер'яна Підмогильного, яке їх кількісно-частотне співвідношення; 2) як маніфестовані переживання в художній полотнах; 3) яка особливість лексичної номінації почуттів; 4) у чому полягає специфіка об'єктивації внутрішніх станів за

допомогою фразеологічних одиниць. **Матеріалом** студії слугували тексти романів Валер'яна Підмогильного «Місто» та «Невеличка драма».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Спектр емоцій, які переживають персонажі романів Валер'яна Підмогильного, надзвичайно різноманітний: радість, гнів, сором, спокій, страх, любов, смуток, подив, інтерес, страждання, збентеження, образа, захоплення, огида, байдужість, розчарування, розпач, пригнічення. Проте не всі психічні стани однаково часто маніфестовані, адже одні почуття людина переживає частіше, а інші – рідше. Кількісний аналіз мовних одиниць дає змогу змодельовати емоційну сферу особистості задля визначення домінуючих і периферійних почуттів. Так, ядром внутрішнього світу героїв є любов (вербалізована 443 одиницями), радість (377), страх (317), центр становлять смуток (271), спокій (154), гнів (129), подив (120), захоплення (112), страждання (106), збентеження (102), сором (88) та інтерес (88). На маргінесі емоційного життя перебувають відчуття образи (64), огиди (57), байдужості (56), пригнічення (55), розпачу (53) й розчарування (14).

Об'єктивізація переживань у текстових полотнах романів реалізується за допомогою лексики емоцій (слів, які номінують почуття), фразеологізмів та одиниць, що описують зовнішні прояви внутрішніх станів (невербальний вияв почуттів).

Провідну роль у вербалізації емоцій в аналізованих текстах відіграє лексика емоцій, яка презентована іменниками, прикметниками, дієсловами, прислівниками. Особливістю маніфестації переживань Валер'яном Підмогильним є перевага іменникової номінації й широка варіативність дієслівної. Превалювання іменників в об'єктивізації почуттів свідчить про сприйняття емоції як явища, результату процесу переживання.

Кількісно домінують іменники при вербалізації страждання, спокою, збентеження, сорому, радості, любові, огиди, розпачу, розчарування, захоплення. Дієслівна номінація є пріоритетною для вербалізації страху, гніву, подиву, тривоги, збентеження, сорому, пригнічення, образи, інтересу. Для маніфестації радості, розпачу та огиди письменники переважно використовують прикметники, а для репрезентації смутку й байдужості – прислівники. Пріоритет різних частин мови простежується при висловленні збентеження, сорому (іменників і дієслів), радості, огиди (іменників та прикметників), байдужості (прикметників і прислівників).

Лексика емоцій уживається письменником переважно в прямому значенні (*смуток, тужити, радісно, огида, боятися, лютувати, роздратований, цікавість, схвилюватися, тривожно*), рідше – у переносному (*прив'янути, пригаснути, спалахнути, пахкотіти, зм'якнутити, холодний, холодно*): *Він зітхнув і нудився аж до ночі, навіть лютував з несправедливості можливих неприємностей за всі ті послуги, що він родині Гнідих учинив* [11, 98]; *Степан спалахнув і, не підводячи до нього голови, їдко відповів: – Вуса – ще не ознака дорослості!* [11, 198].

Загалом у текстах найуживанішими вербалізаторами емоцій є слова *кохання* (102 одиниці), *любити* (94), *веселий* (71), *любов* (65), *радість* (48), *боятися* (41), *біль* (33), *радісний* (34), *спокій* (31), *туга* (29).

Назви емоційних станів характеризуються частою сполучуваністю з лексемами та порівняльними конструкціями, які вказують на інтенсивність переживання (*велика приязнь, страшна відраза, глибока розпука, божевільний біль, легке здивування, цілковитий спокій, невимовна втіха, страшенно зрадив, хвилювали до самого шпіку, здивувався, як дитина*) і здійснюють якісну характеристику почуття (*хмільна радість, весняний сум, пекуче / сласне задоволення, святобожний екстаз*): *– Звідки ж все-таки ця похмура меланхолія?* [11, 215]; *Так вона сиділа п'ять, десять хвилин – не мріючи ще, але почувачи млосний, пестливий біль, немов ніжний жаль за неоцінною втраченою чи невиразне передчуття її* [12, 17].

Ще однією яскраво вираженою особливістю маніфестації емоцій є вживання в текстах словосполучень, які об'єктивують різні за якістю переживання (*турботна радість, гнітючий смуток*), а також маніфестація в одному реченні різних почуттів: *Ясна лагідність займалася в її рисах, і заразом був у них тривожний, жагучий смуток, яесь тужливе й нестримне піднесення, що збуджувало в ньому захват і покору, здіймало в ньому бажання носити її світами на руках* [12, 95]. Номінація такого конгломерату емоційних станів указує на суперечливі почуття персонажів. Валер'ян Підмогильний використовує також повтори назв однієї емоції переважно в одному або суміжних реченнях із метою вказівки на інтенсивність переживання: *Він зненацька обійняв її, і притиснув до себе її груди з пристрасстю, з роз'ятреною злобою та приниженням* [11, 56]; *Люблю. Яюсь тупо й безоглядно люблю* [12, 102].

Одним із засобів вербалізації психічної сфери особистості є фразеологічні одиниці, які, окрім маніфестації емоцій, віддзеркалюють індивідуально-авторську перцепцію дійсності й здійснюють художньою репрезентацію реальності, а, отже, слугують маркером ідіостильової манери письма митця. До особливостей текстового використання фразем відносять їх оказіональні зміни. Здебільшого, дослідники (Н. Д. Бабич, В. М. Білоноженко, С. А. Ганжа, І. С. Гнатюк, Т. О. Євтушина, В. А. Папіш, Н. Г. Скиба, Ю. Ф. Прадід, Л. Ф. Щербачук) виокремлюють трансформації двох видів: структурно-семантичні (граматична зміна фразеологізму, лексична субституція компонентів, поширення фраземи, фразеологічний еліпсис, контамінація, каламбур, синтаксичні й комбіновані способи модифікації) і семантичні (власне семантичні та подвійна актуалізація фразеологізмів) [2, 15].

В аналізованих текстах Валер'ян Підмогильний використовує такі види трансформації фразеологічних одиниць:

1) граматична зміна фраземи: *гніт на серці* [11, 127] (інваріант *гнітити серце* [14, 150]), *жалити серце* [11, 169–170] (*ужалити в серце* [14, 734]): *Чому так хвилює він його, так **гнітить** йому **серце**?* [11, 150];

2) лексична субституція компонентів: *страх бере* [11, 80], *страх обійняв* [11, 155], *жах обнав* [11, 109], *жах проймав* [11, 26] (узуальне *острах узяв* [14, 471]): *Тоді **тривога**, дедалі більшаючи, **облягала** йому **серце*** [12, 116];

3) поширення компонентного складу: *серце стиснулося образою* [11, 143] (*серце стискається* [14, 642]): ***Серце** йому **стиснулось образою**, але він швидко себе заспокоїв, – адже плани його тепер були цілком визначені* [12, 143];

4) комбіновані способи: а) поширення складу + граматична зміна: *серце радісно затремтіло, солодкий трепет у серці, переймала щасливим трепетом душу* (інваріант *серце тремтить* [14, 639]); *радість в серці буяє* (*душа (серце) радіє* [14, 225]); б) еліпсис + граматична зміна: *сум огортав* (*огортати душу сумом* [14, 445]); в) лексична субституція компонентів + граматична зміна: *жаль охопив душу* (*обгортати душу (серце) тугою (смуток, сумом і т. ін.)* [14, 445]); *ніби з плечей звалився тягар* (*скидати з плечей тягар* [14, 655]); г) поширення складу + лексична субституція компонентів: *всередині робиться порожньо* (*порожньо в серці* [14, 545]), *тваринний жах*

проїняв і стусонув (острах узяв [14, 471]); г) поширення складу + лексична субституція компонентів + граматична зміна + еліпсис: *божсвільна туга охопила, опанував тяжкий сум (обгортати душу (серце) тугою (смутом, сумом і т. ін.)* [14, 445]: *Поволі він усвідомлював подію після тваринного жаху, що проїняв і стусонув його* [11, 69].

Значна частина фразеологізмів використовується письменником у загальноприйнятому варіанті, зафіксованому фразеологічними словниками. Прикладом таких одиниць можуть слугувати сполуки *все співає* [14, 130], *співала душа* [14, 228; 11, 103], *серце стискується* [14, 642], *серце тремтить* [14, 639], *завмирати серцем* [14, 240; 12, 83], *опановувати себе* [14, 467], *псувати нерви* [14, 582; 11, 133], *острах узяв* [14, 471]: *«Це прекрасні оповідання, безперечно», – цими словами співала його душа, і він розумів тепер, що, за оповідання свої забувши, він тільки ними жив і цього несподіваного листа завжди чекав* [11, 103].

Валер'ян Підмогильний найчастіше залучає фразеологічну номінацію для об'єктивації смутку, тривоги, радості, спокою та страху. Значно менша кількість сталих сполук вербалізує страждання, пригнічення, сором, гнів, подив, образу, байдужість, захоплення й розпач.

Особливість манери письма прослідковується й у структурно-граматичній будові фразеологізмів. Ю. Ф. Прадід класифікує сталі сполуки на три типи за структурно-граматичним характером організації одиниць: 1) ті, що співвідносяться зі словосполученням, 2) ті, що співвідносяться з реченням, та 3) змішаного типу [13, 29]. Перші письменник використовує рідше. Провідною моделлю фразеологізмів, які співвідносяться зі словосполученням, є «дієслово + іменник»: а) «дієслово + іменник без прийменника»: *ранити серце, псувати нерви, жалити серце, завмирати серцем*; б) «дієслово + іменник із прийменником»: *зашуміло в грудях, боліло в серці, брати до серця, стібнути до крові*. Ця модель може бути ускладненою й мати структуру «дієслово + прикметник + іменник»: *защеміти давнім болям*; «дієслово + іменник + іменник»: *збурювати серце огидою*; «дієслово + прикметник + іменник + іменник»: *давати насолодний спочинок чуттям*. Менш продуктивними є моделі «іменник + прикметник»: *душевний затишок, душевна рівновага*; «прислівник + іменник із прийменником»: *тихо в душі*.

Домінуючим типом фразеологізмів у текстах Валер'яна Підмогильного є другий. Фраземи, що співвідносні з простим реченням,

формують різновид, що активно використовується при побудові майже всіх одиниць цього типу, і за структурою відповідають: а) двоскладним непоширеним реченням (*сум бере, серце тужить, щастя сповняло, застукотіло серце, лютъ здушила, лютъ проймала, душа ніяковіла, рознач охотив*) та б) двоскладним поширеним реченням (*душа сповнюється жахом, легкий і моторошний дриж торкнувся серця, серце сурмило голосну тривогу, тривога облягала серце, серце стиснулось образою, льодовик насунув на душу*). Ще одним різновидом сполук цього типу є фразеологізми, що співвідносні з підрядною частиною складнопідрядного речення та включають до свого складу підрядні сполучники. Письменник послуговується одиницями цієї будови дуже обмежено: *ніби з плечей звалився тягар*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Внутрішній світ персонажів романів Валер'яна Підмогильного надзвичайно багатоманітний і різноплановий. Письменник вербалізує цілий мікрокосм переживань, провідними з яких є любов, радість, страх, смуток, спокій, гнів, подив, захоплення, страждання, збентеження, сором та інтерес. Маніфестація почуттів реалізовується за допомогою лексики емоцій, фразеологізмів й одиниць, що здійснюють дескрипцію зовнішніх проявів емоцій. Лексика становить основу для висловлення внутрішніх станів, зокрема стрижневою частиною мови в текстах Валер'яна Підмогильного є іменник. Цікавою зі стильового погляду є сполучуваність назв переживань (словосполучення об'єктивують інтенсивність почуття, дають якісну характеристику та часто позначають різні емоції). Фразеологічна номінація менш кількісно представлена. Письменник використовує як узуальні, так і okazіональні варіанти фразеологізмів на позначення емоційних станів. Серед трансформованих фразем домінують одиниці структурно-семантичних комбінованих модифікацій. За структурно-граматичною будовою превалюють фразеологізми, співвідносні з простим реченням.

Перспектива нашого дослідження полягає, насамперед, у зіставленні особливостей вербалізації емоцій Валер'яна Підмогильного та інших письменників, а також у вивченні ідіостильової манери маніфестації переживань українськими митцями.

Список використаної літератури

1. Астен Т. Б. Формирование межтекстуального эмоционального фона средствами английского языка: на материале произведений С. Моэма :

- дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Астен Тамара Борисовна. – Волгоград, 2000. – 174 с.
2. Євтушина Т. О. Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. О. Євтушина. – К., 2005. – 20 с.
 3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
 4. Журба С. Психологізм як домінанта поетики повісті Валер'яна Підмогильного «Остап Шаптала» / С. Журба // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Літературознавство. – 1998. – Вип. 2. – С.75–82.
 5. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. / за ред. В. Г. Дончика. – Кн 1. Перша половина ХХ століття. – К. : Либідь, 1998. – 464 с.
 6. Калініченко О. В. Деякі аспекти наукового осмислення спадщини Валер'яна Підмогильного / О. В. Калініченко // Вісник Харківського національного університету. Серія : Філологія. – 1999. – Вип. 426. – С. 282–288.
 7. Костюк Г. Валеріян Підмогильний / Г. Костюк // Підмогильний В. Місто : [роман] / В. Підмогильний. – Нью-Йорк, 1954. – С. 283–296. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/article/1259.html>
 8. Луцій С. І. Великі проблеми «Невеличкої драми» В. Підмогильного / С. І. Луцій // Слово і час. – 2000. – № 2. – С. 37–39.
 9. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підруч. для студ. філол. спец. вищих навч. закл.] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько / [ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища шк., 2003. – 462с.
 10. Мовчан Р. Проза Валер'яна Підмогильного. Доля. Людина. Стиль / Р. Мовчан // Дивослово. – 2000. – Січень. – №1 (515). – С. 52–56.
 11. Підмогильний В. П. Місто : [роман]. Оповідання / Валер'ян Петрович Підмогильний. – К. : Дніпро, 2004. – 384 с. – (Література в школі).
 12. Підмогильний В. П. Невеличка драма : [роман]. Повісті. / Валер'ян Петрович Підмогильний. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 326 с.
 13. Прадід Ю. Ф. Структурно-граматичні типи фразеологізмів та їх різновиди / Ю. Ф. Прадід // Українське мовознавство : республ. міжвід. наук. зб. – Вип. 16. – К. : Вища шк., 1989. – С. 28–35.
 14. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. : В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с. – (Словники України).
 15. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции : сб. науч. тр. ВГПУ. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 3–15.